

دکتر کامبیز اسپهبدی پاردکلایی، مردی از دل جنگل‌های هیرکانی بر فراز جنگل‌های ایران

عباس قمری زارع *

* دانشیار پژوهش، بخش تحقیقات زیست‌فناوری منابع طبیعی، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

جنگل‌های آمیخته هیرکانی (Caspian Hyrcanian mixed forest)

یک زیست‌منطقه با مساحت ۵،۵۰۰ کیلومترمربع در زیست‌بوم جنگل‌های حاشیه جنوبی دریای مازندران و کناره شمالی سلسله جبال البرز است که در کناره جنوبی و جنوب باختری بزرگ‌ترین دریاچه جهان در بخش‌هایی از ۵ استان شمالی ایران و در دو کشور ایران و جمهوری آذربایجان قرار دارد (رضا، ۱۳۶۵؛ ۱۳۷۸). شوربختانه تاکنون از مجموع پوشش گیاهی این جنگل‌ها تنها ۴۹ درصد باقی مانده است. هم‌اکنون جنگل‌های هیرکانی، زیست‌بوم ۲۹۶ گونه پرنده و ۹۸ گونه پستاندار است. همچنین، ۱۵۰ گیاه بومی درختی و بوته‌ای نیز در آن یافت می‌شوند (ثبت جهانی جنگل‌های هیرکانی، ۱۳۹۸). این جنگل‌ها از منطقه پارک ملی هیرکان در جمهوری آذربایجان آغاز می‌شوند و تا استان خراسان شمالی در ایران امتداد می‌یابند و در ایران، زیر نظر مشترک سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور، سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران و سازمان میراث فرهنگی حفاظت می‌شوند.

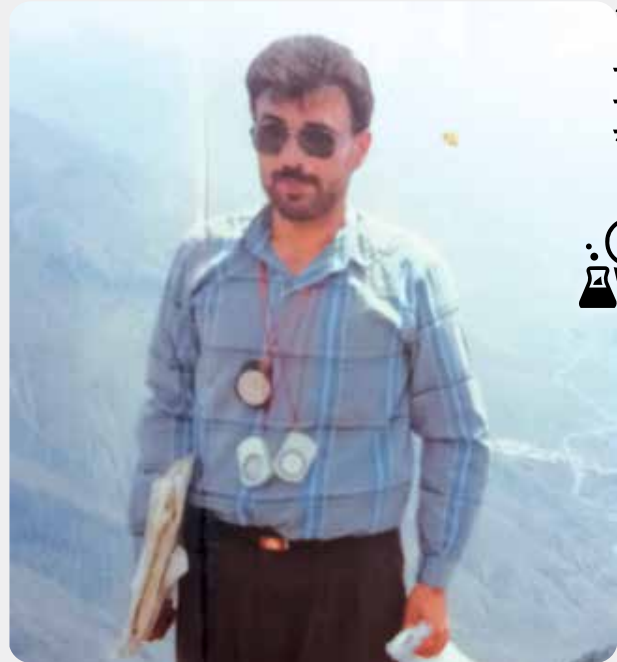
دانشمندان ایرانی

دکتر کامبیز اسپهبدی در مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، اسفند ۱۴۰۱

کامبیز اسپهبدی (نفر وسط ایستاده)، روستا پارداکلا

کامبیز اسپهبدی (دانشجو)، نمونه‌برداری پژوهشی در جنگل‌های هیرکانی

استعدادترین، پرتلاش‌ترین و ساعی‌ترین افراد بین همکلاسی‌های خود بود. فضای مذهبی خانواده و محیط پاک روستا از او مردی مؤمن به اسلام و انسانیت، قوی‌بنیه، آزاده، پرتلاش، با هدف‌های بزرگ، خدمتگزار به مردم و ایران اسلامی ساخت. دکتر کامبیز اسپهبدی پارداکلایی با دختری مؤمن و فرهیخته به نام سیده‌زهرا ساداتی ازدواج کرد. حاصل این ازدواج دو فرزند برمنداست که تحت تربیت علمی خانواده به مدارج بالایی علمی دست یافتند. علیرضا، کارشناس ارشد برق با گرایش الکترونیک و امیررضا، پزشک است. ایمان به خدا، خدمت به خلق خدا، عشق به جنگل و روحیه جستجوگری، از سال ۱۳۶۹ (ش)، ایشان را به وزارت جهاد سازندگی رهنمون کرد. اقدامات وی در پایه‌گذاری، تشکیل و تأسیس «مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام استان مازندران» و جذب نیروهای نخبه و پرورش آنها بسیار مؤثر بود. در وزارت جهاد کشاورزی نیز به‌عنوان عضو هیئت علمی بخش تحقیقات جنگل و مرتع مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان مازندران در جبهه‌های مختلف به فعالیت‌های علمی، پژوهشی و آموزشی پرداخت. ایشان ریاست بخش تحقیقات منابع طبیعی را هم بر عهده داشت و هم‌زمان با اجرای طرح/پروژه‌های پژوهشی متعدد، به مدت ۸ سال، به‌عنوان معاون پژوهشی این مرکز به هدایت و نظارت بر بخش‌های تحقیقاتی مرکز همت گمارد. همکاری با اساتید دانشگاه‌ها و کارشناسان بخش اجرا، تدریس و آموزش، راهنمایی دانشجویان ارشد و دکتری، شناسایی و تثبیت محوطات بذری، ایجاد باغ بذر، سردبیری و عضویت در هیئت‌تحریریه تعدادی از نشریات علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی کشوری در زمره فعالیت‌های ایشان است. ایشان در بیش از ۹۰ فقره طرح/پروژه پژوهشی به‌عنوان مجری، یا همکار نقش برجسته داشت.

دکتر کامبیز اسپهبدی نه تنها یکی از پژوهشگران برجسته در استان مازندران، بلکه در ایران بود. او با آگاهی از نیاز کشور به بذر و نهال

در هجدهمین روز مهر ماه سال ۱۳۴۶ شمسی در مرکز منطقه هیرکان و حاشیه جنگل‌های سرسبز هیرکانی، در منزل کشاورزی مؤمن به نام محمد میرزا اسپهبدی در روستای پارداکلا از توابع بخش دودانگه شهرستان ساری، فرزند پسری چشم به دنیا گشود که نام او را کامبیز نهادند و چون بارش برف سپید، شادی را به فضای این خانه به ارمغان آورد. کودکی کامبیز مانند سایر روستازادگان گذشت. او تحصیلات دبستانی خود را در زادگاهش به پایان رساند. تحصیلات سه ساله راهنمایی را به سختی و با تحمل مشکلات بسیاری چون عبور از دو رودخانه بدون پل در روستای همجوار و تحصیلات چهار ساله دبیرستان را در رشته تجربی و نزد پدر بزرگ جنگلبان‌اش در شهر ساری سیری کرد. هم‌زمان در امور مزرعه به پدر و در کارهای خانه به مادر کمک می‌کرد.

کامبیز اسپهبدی پس از اتمام تحصیلات متوسطه، در سال ۱۳۶۵ (ش) مقطع کارشناسی را در رشته جنگلداری و اقتصاد جنگل در دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران (کرج) آغاز کرد. در دوره کارشناسی ارشد، روش‌های احیای گونه‌های جنگلی نادر و در حال انقراض را مطالعه کرد و روی گونه بارانک متمرکز شد. در سال ۱۳۷۳ (ش) از پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی نتایج اجرای روش دانگ واحد در طرح‌های جنگلداری سری پیچیم و سری شوراب گلبنند» در دانشکده جنگلداری دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان دفاع کرد و موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته مهندسی جنگلداری شد. پس از آن و در سال ۱۳۸۴ (ش) درجه دکتری تخصصی خود را از دانشکده منابع طبیعی و علوم دریایی دانشگاه تربیت مدرس دریافت نمود. عنوان رساله دکتری ایشان «بررسی تنوع ژنتیکی و تعیین اثرات ژنوتیپ و محیط بر روند استقرار و رشد نهال بارانک» بود. چنین شد که ایشان به‌طور رسمی به جمع دانشمندان منابع طبیعی کشور پیوست. او در تمام مراحل تحصیلی از دوره ابتدایی تا آخرین مقطع تحصیلات تکمیلی در دانشگاه یکی از با

اقلیم به دنبال خواهد داشت. به همین دلیل، زنده یاد دکتر کامبیز اسپهبدی پاردکلایی با یاری آقایان دکتر عباس قمری زارع و دکتر علی شرف مهربانی در بخش تحقیقات زیست فناوری مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، به عنوان مرکز راهبری پژوهش‌ها و طرح‌های کلان ملی در حفاظت و توسعه عرصه‌های جنگلی کشور، اقدام به تدوین سند راهبردی تأمین بذر درختان و درختچه‌های جنگلی در نواحی مختلف رویشی کشور نمودند تا مقدمه‌ای برای اجرای برنامه‌های توسعه و احیای جنگل با بذرها با کیفیت مطلوب ژنتیکی از منابع مطمئن بذری باشد. آنها در این راهبرد کلان، با شناسایی و ارزیابی تنوع ژنتیکی بیش از ۶۰۰ محوطه بذرگیری برای ۴۷ گونه درختی و درختچه‌ای در نواحی مختلف رویشی کشور و به دنبال آن با ارزیابی و بازسازی ۱۶ باغ بذر سنواتی احداث شده در سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور و نیز تشکیل ۳۹ باغ بذر برای ۲۷ گونه درختی و درختچه‌ای گام‌های مؤثری را در رابطه با حفاظت از تنوع ژنتیکی و موفقیت برنامه‌های توسعه جنگل‌های ایران برداشتند.

امید است دستگاه‌های متولی به‌ویژه سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور با همکاری مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، پیگیر اختصاص منابع دائمی و مطمئن اعتباری برای تحقق اهداف این سند باشند. مشارکت و همکاری سازمان یادشده و تأمین منابع دائمی از ردیف‌های اعتباری، کمک مؤثری برای شناسایی تعداد بیشتری از محوطه‌های بذرگیری و تشکیل تعداد بیشتری از باغ بذر و پایش مستمر منابع بذری خواهد بود که آرزوی آقای دکتر اسپهبدی را در تأمین بذر و نهال مناسب برای احیا و توسعه جنگل‌های ایران محقق خواهد کرد.

در کنار فعالیت‌های علمی و پژوهشی در ایران، دکتر اسپهبدی طی دو دوره، به عنوان یکی از نمایندگان خاورمیانه و شمال آفریقا از طرف کشور جمهوری اسلامی ایران در پنجمین و ششمین جلسه «اجلاس گروه بین‌الدول منابع ژنتیکی جنگل» سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد (فائو) در شهر رم ایتالیا (The Intergovernmental Technical Working Group on Forest genetic resources, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)) شرکت کرد، ایشان در سطح بین‌المللی نیز فعال بود.

کامبیز اسپهبدی (نفر سوم سمت چپ)، لذت پژوهش در جنگل‌های هیرکانی

استاندارد، از سال ۱۳۷۰ به تحقیقات تولید این نهاده‌ها همت گماشت و با عشق به جنگل و امید به اصلاح و توسعه جنگل‌های ایران در ردای پژوهشگر و دانشمند ملی با پذیرش اجرای طرح ملی «تشکیل باغ بذر درختان و درختچه‌های جنگلی ایران» مدیریت و هدایت طرح/پروژه‌های تأسیس باغ‌های بذر درختان و درختچه‌های جنگلی را در سراسر کشور و در مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور عهده‌دار شد. او به همراه همکارانش در بخش تحقیقات زیست فناوری مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور و براساس برنامه راهبردی احیا و توسعه جنگل تنظیم شده توسط بخش تحقیقات جنگل مؤسسه، سند راهبردی «تشکیل باغ بذر گونه‌های درختی و درختچه‌ای جنگل‌های ایران» را تهیه و تدوین کردند. او پرچم‌دار یکی از سه راهبرد اصلی بخش تحقیقات زیست فناوری مؤسسه بود. خوشبختانه این سند راهبردی مراحل نهایی تصویب را در سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور می‌گذراند. این سند تنها سند راهبردی در مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور است که پروژه‌هایی از آن اجرا شده، یا در دست اجراست.

اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی بر ضرورت حفاظت و جلوگیری از تخریب عرصه‌های طبیعی و توسعه محیط زیست کشور برای نسل‌های آینده تأکید دارد. همچنین، ماده ۳ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی کشور، با تمرکز بر وظایف نهادهای اجرایی ذی‌ربط در شناسایی، پایش، نگهداری و احیای ذخایر ژنتیکی کشور، به ضرورت حمایت و توسعه تحقیقات در زمینه‌های حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع ژنتیکی اشاره می‌کند. دکتر اسپهبدی مشارکت فعالی در تدوین برنامه‌های کلان برای احیا و توسعه جنگل در ایران افق ۱۴۰۴ (ش) داشتند، که طی آن توسعه بیش از دو میلیون هکتار جنگل جدید و غنی‌سازی بیش از یک میلیون هکتار جنگل‌های تنک هدف‌گذاری شده است، تا ایران از مجموعه کشورهای با مساحت کم جنگل خارج شود.

تحقق اهداف برنامه‌های کلان توسعه جنگل، در گروی تأمین بذر و نهال استاندارد و مناسب با بنیه ژنتیکی مطلوب است. تأمین بذر از منابع نامطمئن، ضمن هدررفت زمان و سرمایه هنگفت هزینه‌شده در برنامه‌های تولید بذر و نهال و جنگل‌کاری، پس‌روی ژنتیکی و آسیب‌پذیری جنگل‌کاری‌های جدید را در مقابل تنش‌های زیست‌محیطی به‌ویژه تنش‌های ناشی از تغییر

کامبیز اسپهبدی (نفر سوم سمت چپ)، یاری‌رسانی به روستائیان پاردکلا

نفر اول دکتر کامبیز اسپهبدی پارادوکلائی در مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، اسفند ۱۴۰۱

ایشان با وجود ابتلا به بیماری سخت ربوی در سه سال پایانی عمر پر برکت خود، هرگز دست از ادامه پژوهش و تلاش برای اجرای طرح‌های نیمه‌تمام خود نکشیدند، به طوری که بسیاری از دوستان، همکاران و حتی نزدیکانش از بیماری ایشان بی‌خبر بودند. برخورداری از چنین روحیه‌ای باعث شد، بی هیچ منتی در آخرین جلسات کارگروه‌های مختلف مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور در بهار ۱۴۰۲ مشارکت نمایند و بسیاری از آثار علمی خود را در همین دوران بیماری به رشته تحریر درآورد. تولیدات علمی و دستاوردهای وی در قالب اجرای طرح‌های تحقیقاتی جدید، انتقال دانش به دانشجویان، تدوین، ارائه و چاپ بیش از ۱۲۰ عنوان مقاله با نوآوری در نشریات و مجامع علمی داخلی و بین‌المللی تاروهای پایانی ادامه داشت. از آخرین آثار علمی او می‌توان به ۳ مورد زیر اشاره کرد: (۱) گفت‌وگوی چالشی با عنوان «تأمین نهاده‌ها، امکانات و شرایط الزم برای احیا و توسعه جنگل‌ها و طرح کاشت یک میلیارد نهال» که در میزگرد تخصصی نشریه طبیعت ایران با شرکت ایشان اجرا شد. این گفت‌وگو در تاریخ ۱۴۰۱/۱۱/۱۷ ضبط و در نشریه طبیعت ایران، شماره پیاپی ۳۸، فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۲ منتشر شد. (۲) مقاله دیدگاه‌های علمی «باغ بذر و محاط بزرگ‌گیری گونه‌های جنگلی، راهبردی مؤثر در حفاظت ژنتیکی، احیا و توسعه جنگل‌های مقاوم به تغییر اقلیم»، تألیف عباس قمری زارع، کامبیز اسپهبدی و علی‌اشرف مهربانی که در بخش دیدگاه علمی نشریه طبیعت ایران، شماره پیاپی ۳۹، خرداد و تیر ۱۴۰۲ انتشار یافت. این مقاله به‌عنوان سخنرانی کلیدی در هفدهمین کنگره ملی و پنجمین کنگره بین‌المللی ژنتیک ایران در اسفند ۱۴۰۱ در تهران هم ارائه شده بود. (۳) نیاز به افزایش دانش نظری و عملی پژوهشگران و کارشناسان جنگل و مدیران و مسئولان مرتبط در خصوص باغ بذر از یک سو و کمبود کتاب و مقالات منتشرشده در ایران، به‌ویژه منابعی که هم‌سو با شرایط بومی ایران باشد از سوی دیگر، ضرورت نشر مطالعات علمی و تجارب ارزنده حاصل از فعالیت‌های پژوهشی، دست‌اندرکاران اصلی باغ بذر (آقایان دکتر کامبیز اسپهبدی، دکتر عباس قمری زارع و دکتر علی‌اشرف مهربانی) را بر آن داشت تا کتاب «اصول تشکیل و مدیریت باغ بذر» را تألیف نمایند. امید است هر چه زودتر مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور مجوز چاپ آن را برای استفاده کاربران مشتاق صادر فرماید.

براساس شهادت مردم شریف روستای پاردکلا، دانشمند فقید و محترم، آقای دکتر کامبیز اسپهبدی پاردکلایی بدون توجه به شخصیت علمی و سمت‌های اجرایی خود، وقتی برای دیدن خانواده به زادگاهش می‌رفت، از احوال همه خبردار می‌شد و این، یکی از فضایل اخلاقی ایشان بود. به‌خصوص اگر کارهای کشاورزی کشاورزان ضعیف‌تر ناتمام مانده بود، مانند یک کارگر و کشاورزی دانا و توانا به کمک آنها می‌شتافت. دکتر اسپهبدی نسبت به نزدیکان خود احساس مسئولیت زیادی داشت، به طوری که در خوشی‌ها و ناخوشی‌ها به‌خصوص در دوره شیوع کرونا پشتیبان و یاور بستگان دور و نزدیک بود. آری او در عرصه کار مردی دانشمند، عالمی توانا، در محیط خانوادگی فرزندی مطیع، همسری مهربان و پدري دلسوز و در میان مردم، انسانی خدوم بود. او امیدی برای احیا و توسعه جنگل‌های ایران بود که متأسفانه خیلی زود از

دست رفت. همه باید بدانیم که او زنده و نظارگر ماست. پس فرزندان و بستگانش باید رفتار جوانمردانه او را و همکاران علمی و شاگردانش باید ایده‌ها و برنامه‌های پژوهشی او را به‌خوبی ادامه دهند.

سرانجام آقای دکتر کامبیز اسپهبدی پاردکلایی براساس آیه «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» در تاریخ هفدهم تیر ۱۴۰۲ هجری شمسی به راه حق پیوست و باران غم را از چشم خانواده، اقوام، دوستان و همکاران جاری نمود. او با کارنامه‌ای افتخارآمیز در دست راست خود به خدایش پیوست و چگونه زیستن را به همه آموزش داد. پیکر مطهر او با نگاهی به توسعه و احیای جنگل‌های ایران در زادگاهش روستای پارت‌کلا و در قلب جنگل‌های هیرکانی آرام گرفت.

اینک غیبت دکتر کامبیز اسپهبدی پاردکلایی پژوهشگری ساعی، عالمی توانا، یاری صدیق برای جنگل‌های ایران و خانواده بزرگ مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور و مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان مازندران، که عمری را به تحقیق و پژوهش گذرانده بود، به‌طور چشمگیری محسوس است. خدایا تو خود یادمان دادی که همه از توایم و به سوی تو باز می‌گردیم. پس این پدر مخلص، مهربان و فداکار و این پژوهشگر برجسته و دانشمند و یار با وفا را با حضرت محمد (ص) و آل او محشور فرما و به همراه او به حضور خودت بپذیر و دوری او را بر بازماندگانش و همه ما آسان گردان.

زندگی صحنه یکتای هنرمندی ماست

هر کسی نغمه خود خواند و از صحنه رود

صحنه پیوسته به جاست

خرم آن نغمه که مردم بسپارند به یاد

به‌راستی که به دفتر دوران و دیوان زمان، هر غزلی خوش‌تر نشیند و هر ترانه‌ای ناب‌تر سروده شود، فال خزان و قرعه هجران به نام او می‌نشیند. بدین روزگار پرنج و محنت و به کشاکش ایام دردآلود، غم هجران دوست دیرین و رفیق پیشین، غمی بود که بر غم‌هایمان افزود و در جانمان رخنه کرد.

مجتبی محمودی به یاد او می‌گوید: دکتر اسپهبدی نیکی از نیکان روزگار و خوبی از خوبان دوران، که به همت والایش به سال‌های پر ارمغان حیات، پاسدار و پاسبان درخت بود و طبیعت و حافظ زیست‌بوم و زیستگاه سرسبز بوم و کوی‌مان، آسمانی شد و به دیدار معبود شتافت. اگرچه بدین هجرت، دل دوستداران پر غم شد و سینه عاشقان منش والا و رفتار اعلایش شکافت، اما ترنم به غزل مولانا جلال‌الدین مرهمی بر دل سوخته و سینه شرحه‌شرحه ماست که:

به روز مرگ چو تابوت من روان باشد گمان مبرکه مراد در این جهان باشد
برای من مگری و مگو دریغ دریغ به دام دیو در افتی دریغ آن باشد
کدام دانه فرو رفت در زمین که نرسد چرا به دانه انسانیت این گمان باشد
آری، به‌راستی نازنین ما، که به عمر گرانش دانه مهر در زمین دل دیگران کاشت و به مصداق «الدنیا مزرع الاخره»، سرای جاودان خویش را سبز و آباد ساخت، چون دانه‌ای در زمین آرام گرفت تا دیگر بار، خویش را در رویش درختان و سبزی گلستان بنماید و آرام جان بلبلان هزارستان، همان نغمه‌خوانان بر شاخ گل و گیاهان باشد.

روحش شاد و روانش به مینوی برین باد